



سرشناسه:	علیزاده، عادل، ۱۳۵۶
عنوان و نام پدیدآور:	روش تدریس قرآن، عادل علیزاده
مشخصات نشر:	قم، مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ، ۱۴۴۰ ق = ۱۳۹۷
مرجع تولید:	مؤسسه الحکمة
مشخصات ظاهری:	۱۴۴ ص
شابک:	۹۷۸-۶۰۰-۴۲۹-۷۷۷-۶
وضعیت فهرست نویسی:	فیپا
یادداشت:	کتابنامه، ص ۱۳۵؛ همچنین به صورت زیرنویس
موضوع:	قرآن -- آموزش
موضوع:	Qur'an -- *Education
شناسه افزوده:	جامعه المصطفی ﷺ العالمية، مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ
شناسه افزوده:	Almustafa International University / Almustafa International Translation and Publication center
رده بندی کنگره:	BP۶۵/۲/ع۸۹۱۳۹۷
رده بندی دیویی:	۲۹۷/۱۰۷
شماره کتاب شناسی ملی:	۵۳۸۱۴۹۸
وضعیت رکورد:	فیپا

BA۰۳۹۱

حق چاپ برای ناشر محفوظ است

روش تدریس قرآن
 مؤلف: عادل علیزاده
 چاپ اول: ۱۳۹۹ ش / ۱۴۴۲ ق
 ناشر: مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ
 ● چاپ: چاپخانه دیجیتال المصطفی ﷺ ● قیمت: ۲۸۰۰۰۰ ریال ● شمارگان: ۵۰۰ نسخه

مراکز پخش

◀ ایران، قم، خیابان معلم غربی (حجتیه)، نیش کوچه ۱۸؛
 تلفن: +۹۸ ۲۵ ۳۷۸۳۶۱۳۴ تلفکس: (داخلی ۱۰۵) / ۰۲۵ ۳۷۸۳۹۳۰۵
 ▶ ایران، قم، بلوار محمدامین، سه‌راه سالاریه. تلفن: ۰۲۵ - ۳۲۱۳۳۱۰۶

✉ miup@pub.miu.ac.ir <http://buy-pub.miu.ac.ir>  pub_almustafa

باسپاس از دست اندرکارانی که ما را در تولید این اثریاری رساندند.

■ مدیر انتشارات: مصطفی نوبخت ■ ناظر گرافیک: مسعود مهدوی
 ■ مدیر تولید: جعفر قاسمی ابهری ■ ناظر فنی: سید محمدرضا جعفری

همه حقوق برای ناشر محفوظ است

با توجه به هزینه‌ها و مشکلات عدیده، هر شخص حقیقی یا حقوقی که اقدام به چاپ، بازنویسی، کپی، تکثیر یا هرگونه برداشت جهت تهیه کتاب و تبدیل آن به جزوه، cd، فایل الکترونیکی pdf، اسکن، عکسبرداری و یا انتشار در فضای مجازی نماید، شرعاً مجاز نمی‌باشد و پیگرد قانونی خواهد داشت.

روش تدریس قرآن

عادل علیزاده



مرکز بین‌المللی
ترجمه و نشر المصطفی ﷺ

سخن ناشر

با پیروزی انقلاب شکوهمند اسلامی و در عصر جهانی شدن ارتباطات، پرسش‌ها و چالش‌های نوینی در حوزه علوم انسانی، فراروی اندیشمندان مسلمان قرار گرفت که برخاسته از مسئولیت دشوار حکومت در این عصر است؛ دورانی که پایبندی به دین و سنت در مدیریت همه‌جانبه کشورها بسیار چالش‌برانگیز می‌نماید. از این رو، مطالعات و پژوهش‌های به‌روز، جامع، منسجم و کاربردی در حوزه دین، بر اساس معیارهای معتبر جهانی و اندیشه‌های ناب و ژرف، بایسته و ضروری است و جلوگیری از انحرافات فکری و تربیتی پژوهندگان حوزه دین، مهم و مورد عنایت بنیان‌گذاران این شجره طیّبه، به‌ویژه معمار بزرگ انقلاب اسلامی، امام خمینی علیه السلام و مقام معظم رهبری علیه السلام می‌باشد.

جهانی‌شدن و گسترش سلطه فرهنگی غرب در سایه رسانه‌های فرهنگی و ارتباطی، اقتضا دارد که دانش‌پژوهان و علاقه‌مندان به این مباحث، با اندیشه‌های بلند و ارزش‌های متعالی آشنا شوند و این مهم، با ایجاد رشته‌های تخصصی، تولید متون جدید و غنی، گسترش دامنه آموزش و تربیت سازمان‌یافته دانشجویان به سرانجام خواهد رسید. این فرایند، گاه در پرداختن به مباحث بنیادین و تدوین متون تخصصی تعریف می‌شود و گاه در نگارش بحث‌های علمی، اما نه چندان پیچیده و تخصصی به ظهور می‌رسد.

بالتکلی مراکز آموزشی، در گرو نظام آموزشی منسجم، قانونمند و پویاست. بازنگری در متن‌ها و شیوه‌های آموزشی و پژوهشی و به‌روز کردن آنها نیز این انسجام و پویایی و در نتیجه، نشاط علمی مراکز آموزشی و پژوهشی را در پی دارد.

«جامعة المصطفیٰ علیه السلام العالمية» به‌عنوان بخشی از این مجموعه، که رسالت بزرگ تعلیم و تربیت طلاب غیر ایرانی را بر عهده دارد، تألیف متون درسی مناسب را سرلوحه تلاش خود قرار داده و تدوین و نشر متون درسی در موضوعات گوناگون علوم دینی، حاصل این فرایند است.

مرکز بین‌المللی

ترجمه و نشر المصطفیٰ علیه السلام

پیش‌گفتار

پیروزی انقلاب اسلامی و شکل‌گیری نظام جمهوری اسلامی، نویدبخش حضور فعال دین در عرصه‌های سیاسی - اجتماعی بوده است. این ایده در سطح ملی، ترسیم‌کننده هویت دینی - ملی و حیات سیاسی - اجتماعی ایرانیان و در سطح فراملی، تبیین‌کننده ضرورت بازسازی تمدن اسلامی و اعاده هویت و عزت به مسلمانان در دوران معاصر بود.

ترسیم ضرورت بازسازی تمدن اسلامی و نیز تلاش جهت اعاده هویت مسلمانی، پرسش‌ها و چالش‌های معرفتی و عملی جدیدی مقابل مسلمانان قرار داد و نظام جدیدالتأسیس حکومت دینی در ایران را بر آن داشت تا از طریق نهادهایی همچون جامعه‌المصطفی ع به بررسی این پرسش‌ها و چالش‌ها همت گمارد و از نزدیک با علاقه‌مندان انقلاب اسلامی به گفت‌وگو بپردازد. بی‌تردید، مؤسسه الحکمه، با برگزاری دوره‌های آموزشی کوتاه‌مدت به‌عنوان یکی از مهم‌ترین بازوان جامعه‌المصطفی ع در تحقق این رسالت گام‌های مهم و تأثیرگذاری برداشته و فراگیران بسیاری را تحت آموزش‌های خود قرار داده است. این آموزش‌ها که تا کنون به صورت کلاس‌های درسی برگزار می‌شد و معمولاً فاقد متنی در این باره بود، نیازمند توانمندسازی از طریق تهیه متون آموزشی به زبان‌های مختلف بود، که طی چند سال اخیر به‌عنوان بخشی از وظایف آموزشی این مؤسسه مورد توجه قرار گرفته است.

گفتنی است که متن آموزشی در این مؤسسه با آنچه در فضای علمی حوزه‌های

علمیه و نیز محافل دانشگاهی متداول است، تفاوت‌های بسیاری دارد. در واقع، این متون ضمن لزوم رعایت استانداردهای آموزشی باید به اختصار به نگارش در آیند تا کوتاه بودن آموزش‌های این مؤسسه را پوشش دهند. علاوه بر این، از آنجاکه مخاطبان این مؤسسه، مسلمانان اعم از شیعه و سنی و نیز سایر معتقدان به ادیان الهی و غیر الهی و حتی بی‌دینان هستند، ضروری بود تا نگرش حاکم بر این متون، تقریبی و همدلی میان ما و آنان باشد تا راهی به سوی گفت‌وگو و نیز معرفی معارف اهل بیت علیهم‌السلام گشوده شود و رسالت کنونی ما را در تحقق اهداف بلند انقلاب شکوهمند اسلامی به فرجام برساند. اما نکته مهمی که در این جا باید بدان اشاره کرد، آن است که هدف اصلی این مؤسسه از تهیه و نگارش این متون، نه صرفاً تألیف، بلکه بهره‌مندی بهینه از متون موجود است که به صورت تلخیص، گردآوری و ترجمه تقدیم فراگیران می‌شود. بی‌تردید، اجرای این رسالت و غنای علمی آن، مدیون تلاش‌های ارزنده اساتید و اعضای محترم گروه‌های علمی این مؤسسه می‌باشد که سزاوار است از یکایک آنها تقدیری شایسته به عمل آید. این مؤسسه در راستای حیات و بالندگی معارف اهل بیت علیهم‌السلام آثار خود را در اختیار فراگیران و علاقه‌مندان قرار می‌دهد. پیشاپیش از انتقادات و پیشنهادات علمی همه اساتید، صاحب نظران و پژوهشگران محترم استقبال می‌کند. امید است این فعالیت‌های علمی و آموزشی موجب رشد و بالندگی فرهنگ دینی به‌ویژه معارف بلند اهل بیت علیهم‌السلام در سطح جهان شود.

فهرست

مقدمه	۱۵
درس اول: کلیات	۱۹
ضرورت و اهداف دوره‌های تربیت معلم قرآن کریم	۱۹
تعریف‌ها	۲۰
۱. پرورش و کارآموزی	۲۰
۲. آموزش، یادگیری و عملکرد	۲۱
۳. عوامل تأثیرگذار بر یادگیری	۲۲
الف) سطح رشد و آمادگی جسمی و ادراکی	۲۲
ب) دانسته‌ها و تجربه‌های پیشین	۲۳
ج) انگیزه	۲۳
د) ادراک و توجه	۲۴
ه) رابطه کل و جزء	۲۵
و) تمرین و تکرار	۲۶
ز) مقطع زمانی و شرایط محیطی	۲۶
ح) هوش و استعداد	۲۷
صلاحیت‌های حرفه معلمی	۲۹
۱. صلاحیت‌های شناختی یا دانشی	۳۰
۲. صلاحیت‌های عملکردی	۳۰
۳. صلاحیت‌های اخلاق حرفه‌ای	۳۱
۴. صلاحیت‌های عمومی	۳۲

درس دوم: فنون تدریس و کلاس داری _____ ۳۵

اهداف و برنامه‌ریزی آموزشی چیست؟ _____ ۳۵

۱. تعیین هدف یا هدف‌های کلی _____ ۳۶

۲. تبدیل هدف کلی به هدف‌های جزئی _____ ۳۷

۳. تبدیل هدف‌های جزئی به هدف‌های رفتاری _____ ۳۷

۴. تبدیل هدف‌های رفتاری به هدف‌های عملیاتی _____ ۳۸

تحلیل، انتخاب و تنظیم محتوا _____ ۳۸

۱. معیارهای انتخاب محتوا _____ ۳۹

۲. انتخاب روش تدریس مناسب _____ ۴۰

۳. انتخاب وسایل آموزشی مناسب _____ ۴۰

۴. معیارهای انتخاب وسایل آموزشی _____ ۴۱

۵. تحلیل و تعیین نظام ارزشیابی _____ ۴۳

۶. تدریس _____ ۴۴

۷. الگوی تدریس _____ ۴۴

۸. ارزشیابی _____ ۴۷

درس سوم: روش معرفی الفبای عربی، حروف مقطعه و رسم الخط قرآنی _____ ۴۹

اهمیت فراگیری تجوید _____ ۴۹

۱. علم تجوید _____ ۵۰

۲. حروف مقطعه _____ ۵۶

۳. انواع رسم الخط‌ها _____ ۵۶

۴. حروف ناخوانا _____ ۵۶

۵. حروف همیشه ناخوانا _____ ۵۷

الف) پایه و کرسی همزه «وَأُی» _____ ۵۷

ب) پایه و کرسی الف مدی (و-ی) _____ ۵۷

ج) الف جمع (وا) _____ ۵۸

د) واو مدی در شش کلمه _____ ۵۸

۵۹. ۶. حروف گاهی ناخوانا _____
۶۱. ۷. ابتدا به کلمه _____
۶۳. نحوه تشخیص حرکت همزه وصل _____
۶۶. ۸. التقاء ساکنین و رفع آن _____
۶۶. ۹. نحوه خواندن تنوین نزد همزه وصل _____
۶۹. وقف آخر کلمات _____
۶۹. ۱. وقف بدون تغییر _____
۷۰. ۲. وقف اسکان _____
۷۰. ۳. وقف ابدال _____
۷۱. ۴. وقف إلحاق _____
۷۵. درس چهارم: تعریف فصاحت عربی و ارکان آن (مخارج، حرکات و احکام) _____
۷۵. اهمیت فراگیری فصاحت عربی _____
۷۷. صداهای کشیده (حروف مدی) _____
۷۷. ۱. الف مدی _____
۷۷. ۲. یاء مدی _____
۷۸. ۳. واو مدی _____
۷۸. مخارج حروف _____
۷۸. احکام حروف _____
۸۱. درس پنجم: مخارج حروف (۱) _____
۸۱. موضع حلق _____
۸۲. ۱. مخرج حرف «همزه» _____
۸۲. ۲. مخرج حرف «هاء» _____
۸۳. ۳. مخرج دو حرف «ع ح» _____
۸۳. ۴. مخرج حرف «ع» _____
۸۳. ۵. مخرج حرف «ح» _____

- ۸۵ _____ .۶. مخرج «غ» و «خ»
- ۸۷ _____ موضع لسان
- ۸۷ _____ ۱. مخرج حرف «ق»
- ۸۹ _____ ۲. مخرج حرف «ک»
- ۸۹ _____ ۳. مخرج سه حرف «ج ش ی»
- ۸۹ _____ ۴. مخرج حرف «ج»
- ۸۹ _____ ۵. مخرج حرف «ش»
- ۹۰ _____ ۶. مخرج حرف «ی»
- ۹۳ _____ درس ششم: مخارج حروف (۲)
- ۹۳ _____ مخرج حرف «ل»
- ۹۳ _____ مخرج حرف «ن»
- ۹۴ _____ مخرج حرف «ر»
- ۹۴ _____ مخرج سه حرف «ت د ط»
- ۹۵ _____ مخرج سه حرف «ز س ص»
- ۹۵ _____ مخرج سه حرف «ث ذ ظ»
- ۹۶ _____ مخرج حرف «ض»
- ۹۶ _____ موضع «شفتان»
- ۹۶ _____ مخرج حرف «ف»
- ۹۷ _____ مخرج سه حرف «ب م و»
- ۹۷ _____ موضع خیشوم
- ۹۹ _____ درس هفتم: صفات حروف
- ۹۹ _____ مقدمه
- ۹۹ _____ کیفیت تولّد حرف و خروج آن از مخرج
- ۱۰۰ _____ ۱. فواید شناخت صفات
- ۱۰۰ _____ ۲. اقسام صفات حروف

-
۳. صفات اصلی (متضاده) _____ ۱۰۰
۴. صفات فرعی (غیر متضاده) _____ ۱۰۴
- الف) صغیر _____ ۱۰۵
- ب) قلقله _____ ۱۰۵
- ج) لین _____ ۱۰۵
- د) تکریر _____ ۱۰۶
- ه) تَفَشَّى _____ ۱۰۶
- و) استطالة _____ ۱۰۶
- ز) صفت عُنَّه _____ ۱۰۷
- ح) صفت نبره _____ ۱۰۷
- ط) بَحَّه _____ ۱۰۷
- درس هشتم: احکام حروف (۱) _____ ۱۰۹
- تفخیم و ترقیق _____ ۱۰۹
۱. تفخیم الف مدی _____ ۱۱۰
۲. تغلیظ حرف «ل» _____ ۱۱۰
۳. تفخیم و ترقیق «ر» _____ ۱۱۰
۴. موارد تفخیم «ر» _____ ۱۱۱
۵. موارد ترقیق «ر» _____ ۱۱۱
۶. احکام «هاء» آخر کلمه (هـ) _____ ۱۱۲
۷. «اشباع» هاء ضمیر _____ ۱۱۲
۸. حکم هاء ضمیر _____ ۱۱۳
- درس نهم: احکام حروف (۲) _____ ۱۱۵
- نون ساکنه _____ ۱۱۵
۱. اظهار _____ ۱۱۶
۲. ادغام _____ ۱۱۶

- ۱۱۶ _____ الف) ادغام مع الغنه
- ۱۱۷ _____ ب) ادغام بلاغنه
- ۱۱۷ _____ ۳. اقلاب
- ۱۱۸ _____ روش صحیح اقلاب
- ۱۱۸ _____ ۴. اخفاء
- ۱۱۹ _____ احکام میم ساکن
- ۱۱۹ _____ ۱. ادغام
- ۱۲۰ _____ ۲. اخفاء
- ۱۲۰ _____ روش اخفاء میم ساکن
- ۱۲۰ _____ ۳. اظهار
- ۱۲۰ _____ لزوم رعایت سه نکته در اظهار میم
- ۱۲۳ _____ درس دهم: «مدّ و قصر»
- ۱۲۳ _____ تعریف مدّ
- ۱۲۳ _____ تعریف قصر
- ۱۲۴ _____ حروف مدّ
- ۱۲۴ _____ سبب‌های مدّ
- ۱۲۴ _____ علت و فایده مدّ
- ۱۲۵ _____ انواع مدّ
- ۱۲۵ _____ ۱. مدّ اصلی (طبیعی)
- ۱۲۵ _____ ۲. مدّ فرعی (غیر طبیعی)
- ۱۲۵ _____ ۳. انواع مدّ فرعی
- ۱۲۵ _____ الف) مدّ متصل
- ۱۲۶ _____ ب) مدّ منفصل
- ۱۲۶ _____ ج) مدّ بدل
- ۱۲۶ _____ د) مدّ لازم

- ۱۲۶ _____ هـ) مدّ عارض
- ۱۲۷ _____ و) مدّ لین
- ۱۲۹ _____ درس یازدهم: وقف و ابتدا
- ۱۲۹ _____ اهمیت وقف و ابتداء
- ۱۳۱ _____ انواع وقف
- ۱۳۲ _____ انواع وقف اختیاری
- ۱۳۲ _____ ۱. وقف تام
- ۱۳۲ _____ ۲. وقف کافی
- ۱۳۳ _____ ۳. وقف حسن
- ۱۳۳ _____ ۴. وقف قبیح
- ۱۳۴ _____ علائم وقف و ابتدا در قرآن
- ۱۳۵ _____ «ء» وقف معانقه
- ۱۳۷ _____ درس دوازدهم: تدریس عملی
- ۱۳۷ _____ تمرین عملی تدریس
- ۱۳۸ _____ دو نکته اساسی در تدریس
- ۱۳۸ _____ ابزارهای استاد در تدریس
- ۱۴۳ _____ کتابنامه

مقدمه

﴿إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ يَهْدِي لِلَّتِي هِيَ أَقْوَمُ وَيُبَشِّرُ الْمُؤْمِنِينَ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ أَجْرًا كَبِيرًا﴾^۱

قطعاً این قرآن به [آیینی] که خود پایدارتر است، راه می‌نماید و به آن مؤمنانی که کارهای شایسته می‌کنند، مژده می‌دهد که پاداشی بزرگ برایشان خواهد بود.

قرآن هدیه بزرگ الهی به بشریت است. هدیه‌ای که صلاح دنیا و سعادت آخرت در آن است. ثقل اکبر است و راه نجات امت از گمراهی و ضلالت.

این برهه از زمان، مصداق بارزی از تعبیر پیامبر اسلام حضرت محمد ﷺ است، که فرمود: «اِذَا التَّبَسَّتْ عَلَيْكُمْ الْفِتْنُ كَقَطْعِ اللَّيْلِ الْمُظْلِمِ، فَعَلَيْكُمْ بِالْقُرْآنِ...»^۲.

بر کسی پوشیده نیست که دنیای امروز مملو شده از انواع بحران‌های اخلاقی، اجتماعی، فکری، روحی، سیاسی و غیره و در تلاطم امواج آن سرگشته و حیران است.

متأسفانه در امت اسلام به جای تمسک به این «حبل الله المتین»، گروهی از آن دوری جسته‌اند، فرقه‌ای با تفسیر غلط به بیراهه رفته‌اند و به جان و مال و ناموس دیگران تعرض کرده‌اند و گروهی دیگر آن را کهنه و مندرس انگاشته‌اند؛ حال آن‌که قرآن اقیانوسی از معرفت است که حتی بزرگ‌ترین مفسران قرآن از معرفت کنه آن عاجزند و هرچه زمان به جلو می‌رود گوشه‌ای از معرفت و علم آن کشف می‌گردد.

زبان قرآن زبان مشترک همه مسلمانان، فارغ از هر نژاد و مذهبی است. زمانی که

۱. اسراء، آیه ۹.

۲. وسائل الشیعه، ج ۴، ص ۸۲۸.

اساتید بزرگ تلاوت قرآن در کشورهای مختلف به تلاوت می‌پردازند، همه مسلمانان و غیرمسلمانان گوش جان می‌سپارند و با ضمیر خود تسلیم کلام معجزه‌آسای خالق می‌شوند.

نقل شده است زمانی که استاد عبدالباسط عبدالصمد در کشور اوگاندا به تلاوت می‌پرداخت، ده‌ها نفر به دین اسلام مشرف شدند. این گوشه‌ای از تأثیر اعجاز تلاوت قرآن بر مستمع است.

چگونه می‌شود کسی با تلاوت خود بر جان دیگران تأثیر بگذارد؟ چگونه می‌توان نسل‌های جدید را به قرآن علاقه‌مند کرد؟ ما چه مسئولیتی در قبال قرآن داریم؟

در حدیثی از پیامبر اکرم ﷺ آمده است: «خَيْرُكُمْ مَنْ تَعَلَّمَ الْقُرْآنَ وَعَلَّمَهُ؛ بهترین شما کسی است که قرآن را فراگیرد و به دیگران بیاموزد». حدیث شریف، گویای دو نکته اساسی است، اول فراگیری قرآن کریم و سپس آموزش آن به دیگران. در حدیثی دیگر امام صادق علیه السلام فرمودند: «يَنْبَغِي لِلْمُؤْمِنِ أَنْ لَا يُؤْتِيَ حَتَّى يَتَعَلَّمَ الْقُرْآنَ أَوْ يَكُونَ فِي تَعَلُّمِهِ؛^۱ لازم است بر مؤمن که از دنیا نرود، مگر آن‌که قرآن را فرا گرفته باشد یا در مسیر فراگیری آن باشد». پس لازم است هر شخصی صرف نظر از هر نژاد و قومیتی یا هر سن و جنسیتی قرآن را بیاموزد و سپس به آموزش آن پردازد.

بدیهی است شخصی که می‌خواهد به آموزش قرآن پردازد، باید خود نیز از تسلط کافی در تلاوت قرآن برخوردار باشد. همچنین باید از مهارت‌های آموزش، یادگیری و روان‌شناسی و سایر فنون مرتبط برخوردار باشد.

بی‌تردید در فرایند آموزش قرآن کریم، مؤثرترین و مهم‌ترین نقش در جذب و یادگیری قرآن‌آموزان، از آن معلم است و سطح دانش و مهارت‌های آموزشی او با سطح و کیفیت فراگیری قرآن‌آموزان و افزایش یا کاهش علاقه‌مندی آنها ارتباط مستقیم دارد

۱. محمد بن یعقوب کلینی، اصول کافی، ترجمه کمره‌ای، ج ۶، ص ۴۰۹.